

Marija Mihaljević, Zorislav Horvat, Marina Matković

Arheološka istraživanja lokaliteta „Njive“ kod Ivandola 2013./2014.

Marija Mihaljević
 Gradski muzej Nova Gradiška
 HR – 35 400 Nova Gradiška, Trg kralja Tomislava 7
 Zorislav Horvat
 HR – 10 340 Vrbovec, Zagrebačka 17
 Marina Matković
 HR – 35 400 Nova Gradiška, Vinogradska 103

UDK: 902.2(497.541Ivandol)“2013/2014“
 Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
 Primljen/Received: 21.1. 2015.

Ključne riječi: rotunda, srednji vijek, Odolja, ban Borić
Key words: rotunda, Middle Ages, Odolja, Ban Borić

U radu se predstavljaju rezultati prve i druge sezone sustavnog arheološkog istraživanja lokaliteta Njive kod Ivandola. Iskopavanjima je otkrivena rotunda građena od klesanaca, mnoštvo romaničke i gotičke kamene plastike te dječji grobovi ukopani uz vanjske zidove rotunde. Pretpostavlja se da je riječ o srednjovjekovnom posjedu Odolja koji je pripadao rodu bana Borića.

UVOD

Istraživanja lokaliteta „Njive“ – Ivandol započela su 1999. godine, kada je Gradski muzej Požega proveo probna istraživanja, pod vodstvom arheologinje i tadašnje ravnateljice muzeja Dubravke Sokač Štimac. Prilikom istraživanja otkriven je na južnom dijelu povišenog platoa polukružni zid u dužini od 7 m, debljine 0,90 m i visine do 1 m. Osim ovog zida, na istočnoj strani platoa pronađena su tri kosturna ukopa, orijentirani sjever – jug, s glavama na jugu. Osim ovih ukopa, pronađeno je i dosta dislociranih kostiju. Od pokretnih nalaza pronađeno je dosta ulomaka srednjovjekovne keramike, metalnih uporabnih predmeta (čavli, klinovi, kopče, karike itd.) te jedna metalna aplika s prikazom ljljana.¹

U proljeće 2013. godine ponovno se pristupilo istraživanju lokaliteta, kada je obavljeno uklanjanje visokog i niskog raslinja te raščišćavanje lokaliteta kako bi se u kolovozu mogla obaviti konzervatorsko-arheološka istraživanja, ovaj put u suradnji Gradskog muzeja Nova Gradiška i Konzervatorskog odjela u Požegi. Istraživanja je vodila dr. sc. Marija Mihaljević, a sredstva za obavljanje radova

osiguralo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (sl. 1, 2). Kao stručni suradnici sudjelovali su Dubravka Sokač Štimac, dipl. arheolog, prof. i dr. sc. Zorislav Horvat, dipl. ing. arh. koji je analizirao nepokretne nalaze i arhitektonsku plastiku.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Arheološki lokalitet „Njive“ – Ivandol nalazi se u Požeško-slavonskoj županiji oko 14 km zapadno od Požege, u blizini županijske ceste koja povezuje Požegu s Novom Gradiškom. Naselja Ivandol i Busnovi najbliža su naseljena mjesta; od sela Busnovi lokalitet se nalazi oko 2 km jugozapadno, a od sela Ivandol oko 1,5 km južno. Lokalitet je smješten na sjevernim padinama Požeške gore, koje su pokrivene bjelogoričnom i mješovitom šumom. U blizini su veća uzvišenja Smiljevača (486 m nv) oko 500 m jugozapadno od lokaliteta i najviši vrh Požeške gore Kapavac (618 m nv) oko 3 km jugoistočno od lokaliteta (sl. 3).

U blizini su i vodotoci Bojana, Kosovac i Zagulin. Kršćansko groblje obližnjih naselja² nalazi se u neposrednoj blizini lokaliteta, oko 10 m jugozapadno, na 356 m nv. Arheološki lokalitet smješten je na izduženom grebenu sa središnjim uzvišenjem, orijentiranom u smjeru SZ – JI, azimut 315° SZ.

POVIJESNI PODATCI

Prema dosadašnjim spoznajama, smatra se da se na prostoru današnjeg naselja Ivandol u srednjem vijeku nalazio posjed Odolya (Odola/Odolja). Posjed se prvi put spominje u povelji iz 1210. godine kojom kralj Andrija II. potvrđuje templarskom redu više posjeda, između kojih i Odolin

¹ Rezultati probnog istraživanja provedenog 1999. godine nisu objavljeni, stoga smo se poslužili terenskom dokumentacijom koju nam je srdačno ustupila prof. Dubravka Sokač Štimac.

² Groblje katoličkog i pravoslavnog stanovništva naselja Busnovi i Ivandol, danas postoji novo mjesno groblje u Ivandolu, dok se na ovom groblju obavlja tek poneki ukop u već postojeća grobna mjesta.

1 Zračna snimka rotunde na lokalitetu „Njive“ - Ivandol, uz staro groblje (foto: M. Hucaljuk)

Air shot of the rotunda at the locality of „Njive“ - Ivandol, along the old graveyard (photo: M. Hucaljuk)

2 Istraživanja lokaliteta „Njive“ - Ivandol 2013. godine (foto: M. Mihaljević)

Research of the locality of „Njive“ - Ivandol in 2013 (photo: M. Mihaljević)

posjed. Tom prilikom navodi se da Odola, unuk bana Borića, daruje templarskom redu zemlje koje čine obrađeno i neobrađeno zemljište, šume, livade, vinogradi i ribnjaci, a navodi se i crkva sv. Marije osnovana u središtu posjeda („...cum ecclesia sancte Maria in medio fundata...“).³ U srednjem vijeku ovaj je posjed graničio s posjedom Koprivna (današnja Koprivna)⁴, čije su dijelove u 14. stoljeću posjedovali Odolini unuci (1349. kao posjednici dijela posjeda Koprivna spominju se Nikola i Juraj, Odolini unuci)⁵, a pripadao je požeškoj županiji. Crkva sv. Marije ponovno se spominje 1422. godine, kao *ecclesia B. V. Marie de Odolya*⁶, a dolaskom Turaka na ove prostore posjed je napušten te je pripao požeškim spahijama⁷. Neki autori mišljenja su da se posjed Odolya nalazio u Požeškoj županiji, upravo zbog opisanih granica posjeda koje templari dobivaju (npr. Szabo⁸, Buturac⁹, Karbić¹⁰), a možda najuvjerljiviji podatak o ubikaciji tog srednjovjekovnog posjeda donosi Nenad Moačanin u svome radu o turskim popisima u požeškom kraju, gdje se navodi podatak: „Ivan Dol, srednjovjekovna

Odolja“¹¹. Nadalje, u popisu vojvodstva Brestovac iz 1698. godine navodi se da u selu Ivandol nema ostataka crkve ili dvorca, da je naseljeno vojnicima katoličke vjere koji ne znaju za kršćanskog zemljišnog gospodara, a pripadaju spahiji u Požegi¹². Moguće je da je crkva sv. Marije potpuno uništena u naletu turskih osvajanja¹³, a stanovništvo raseljeno ili ubijeno, čime je ostao prazan prostor i zaborav nekoć važnog i velikog posjeda Odolje.

ROTUNDA

U početnim iskapanjima 2013. godine otkriveni su temelji građevine kružnog tlocrta. Nije nam sasvim poznata namjena otkrivene rotunde, ali ona bi nam svakako mogla pomoći u razumijevanju tlocrta, konstrukcije kao i razine izvedbe rotunde (sl. 4, 5). U svakom slučaju nađeno ziđe od klesanaca govori o njezinoj značajnoj namjeni i važnosti njezina graditelja (sl. 6). Pretpostavljamo da je ivandolsku rotundu dao izgraditi ban Borić, možda kao grobnicu, mauzolej za sebe i svoje potomke.

Vanjski promjer temelja rotunde iznosi 510 cm, a unutrašnji 340 cm (debljina zida iznosi 98 cm, tj. 3 stope = 3', veličine 32,5 cm). Ispred kružnog dijela rotunde prizidan je pravokutni aneks, veličine 4,0/3,7 - 4,3 m, koji se može

3 Smičiklas, T. (1905.): *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*/Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. III, Zagreb, str. 98; Klaić, N. (1983.): *Srednjovjekovna Bosna*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, str. 82-83.

4 Heller, G. (1975.): *Comitatus Poseganensis*, München, str. 147.

5 Karbić, M. (2005.): Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, vol. 5, 48-61, str. 59.

6 Heller, G. (1975.): nav. dj.: str. 147.

7 Marković, M. (2002.): *Slavonija – povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden Marketing, Zagreb, str. 456.

8 Szabo, Gj. (1908./1909.): Lijesnica. Historijsko-geografska studija, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva X*, Zagreb, 40-46, str. 46.

9 Buturac, J. (2004.): *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, Naklada Slap, Jastrebarsko, str. 32.

10 Karbić, M. (2005.): nav. dj.: str. 54.

11 Moačanin, N. (2003.): *Požega i požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*, Naklada Slap, Jastrebarsko, str. 45.

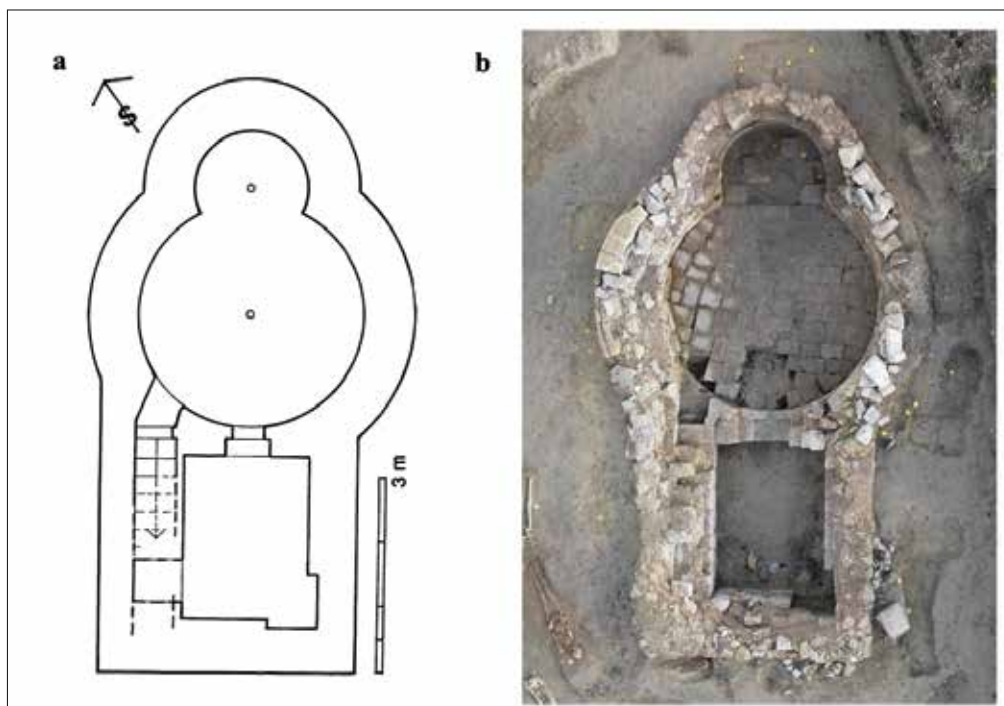
12 Sršan, S. (2000.): *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, str. 287. Stanje koje je nastupilo u ovim krajevima prikazano je popisom koji navodi Sršan, a mogli bismo reći da je to stanje tzv. pravnog dvovlašća kada kaže da je 1698. Ivandol naseljen vojnicima katoličke vjeroispovijesti, ali da oni još uvijek pravno pripadaju spahiluku u Požegi. Treba istaknuti da pridošli katolički vojnici nisu morali znati za ostatke katoličkih crkava koje su porušene ratnim djelovanjima.

13 Međutim, i nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, mnoge su ruševine starijih građevina korištene kao kamenolomi za gradnju seoskih kuća – pa i Rudine.

3 Položaj lokaliteta „Njive“ - Ivandol na karti

The position of the locality „Njive“ - Ivandol on the map

4 Tlocrt rotunde na lokalitetu „Njive“ - Ivandol: a) donja etaža, arhitektonska snimka (zanemarena su oštećenja, crtež: Z. Horvat); b) zračna snimka rotunde (foto: M. Hucaljuk)

Layout of the rotunda at the locality of „Njive“ - Ivandol: a) lower floor, architectural shot (damages have been disregarded, drawing: Z. Horvat); b) air shot of the rotunda (photo: M. Hucaljuk)

smatrati pomoćnim prostorom. Uz aneks se nalazilo stubište kojim se spuštalo u donji dio rotunde pa se odmah može pretpostaviti i postojanje gornje etaže.

Nastavak iskopavanja 2014. godine dao je više podataka za razumijevanje ove građevine: rotunda je imala i polukružnu apsidu (sl. 7), što je određuje kao objekt sakralne namjene. U rotundi je većim dijelom sačuvan prvotni pod od jakih kamenih ploča (sl. 8), koje su u centralnom dijelu bolje, a u apsidi slabije sačuvane. Aneks, približno pravokutna tlocrta, bio je zasebna prostorija, nekada odvojena vratima od centralnog prostora rotunde; širina vrata iznosila je jedva 50 cm.

U jugoistočnom kutu aneksa nađene su dvije spojene niše (sl. 9), koje po tragovima gorenja sugeriraju da je u njima bilo ognjište. Ipak, daljnja bi istraživanja trebala pokazati nije li to tek sekundarna uporaba u nekim kasnijim razdobljima (ovakve spojene niše nalazimo npr. na kaminu u palasu burga Ružice). U aneksu nije sačuvan pod, no ovdje se umjesto poda mogao nalaziti i estrih – zaravnata i zaglađena mješavina vapna i pijeska.

Uz lijevu, zapadnu stranu aneksa izvedeno je stubište, ugrađeno u zid veće debljine: širina stubišta je jedva 63 cm. U donji dio stubišta, kojim se pristupalo u donju etažu rotunde i koje je najbolje sačuvano, ugrađene su dvije fino

5 Rotunda na lokalitetu „Njive“ - Ivandol, pogled s juga (foto: M. Mihaljević)

Rotunda at the locality of „Njive“ - Ivandol, view from the south (photo: M. Mihaljević)

8 Ulaz u aneks i popoločenje rotunde na lokalitetu „Njive“ - Ivandol, pogled s jugozapada (foto: M. Hucaljuk)

Entrance to the annex and tiling of the rotunda at the locality of „Njive“ - Ivandol, view from the south-west (photo: M. Hucaljuk)

6 Lokalitet „Njive“ - Ivandol: detalj klesanca (foto: M. Mihaljević)
Locality of „Njive“ - Ivandol: detail of ashlar (photo: M. Mihaljević)

9 Niše u južnom kutu aneksa rotunde na lokalitetu „Njive“ - Ivandol – moguće ognjište (?) (foto: M. Mihaljević)
Niches in the southern corner of the annex to the rotunda at the locality of „Njive“ - Ivandol – possibly a hearth (?) (photo: M. Mihaljević)

7 Unutrašnjost apside rotunde na lokalitetu „Njive“ - Ivandol (foto: M. Mihaljević)

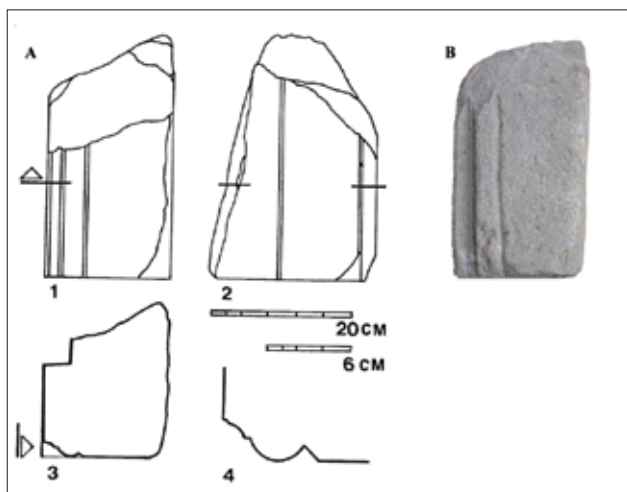
Interior of the rotunda apse at the locality of „Njive“ - Ivandol (photo: M. Mihaljević)

klesane stube, što govori o kvalitetno zamišljenom i izvedenom objektu. Sačuvane su u cijelosti tek dvije stube, koje su visinom od 26,5 cm za današnje pojmove vrlo visoke, budući da uobičajena visina iznosi 16 cm. Ispod stubišnog kraka izvedena je mala, plitka niša, koja je okrenuta prema prostoru aneksa.

Lijeva, zapadna strana srednjeg dijela rotunde najbolje je sačuvano zide s fasadnim klesancima. Na istoj strani, na približno najvišem dijelu sačuvanog zida, klesanac ima blagu inklinaciju prema prostoru, što bi mogla biti peta kupole tj. svoda nad donjim dijelom rotunde.

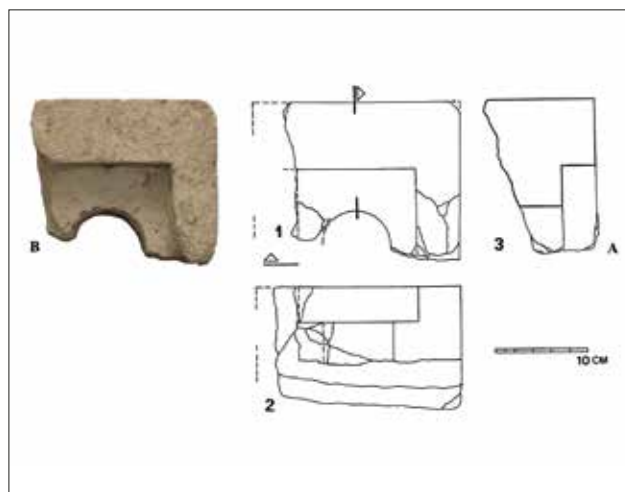
FORTIFIKACIJA IZ KASNIJEG DOBA

Uz rotundu je pronađen i ostatak podzida – zidine, ovalna tlocrta (sl. 1), koji je izveden prilično velikim komadima

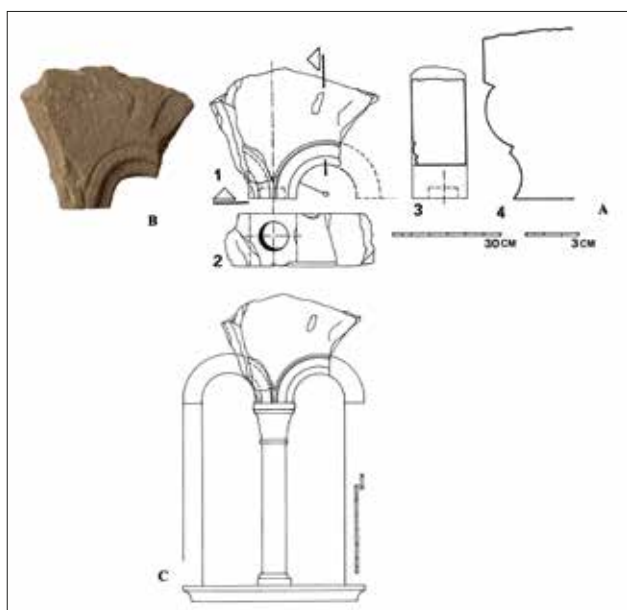
10 Ulomak nepoznate namjene nađen prilikom iskapanja na lokalitetu „Njive“ - Ivandol: A) arhitektonska snimka: 1-pogled sprijeda, 2-pogled sa strane, 3-poprečni presjek, 4-detalj profilacije (crtež: Z. Horvat); B) fotografija ulomka (foto: M. Mihaljević)

Fragment of unknown purpose found during excavations at the locality of „Njive“ - Ivandol: A) architectural shot: 1-front view, 2-side view, 3-cross-section, 4-detail of profile (drawing: Z. Horvat); B) photograph of fragment (photo: M. Mihaljević)

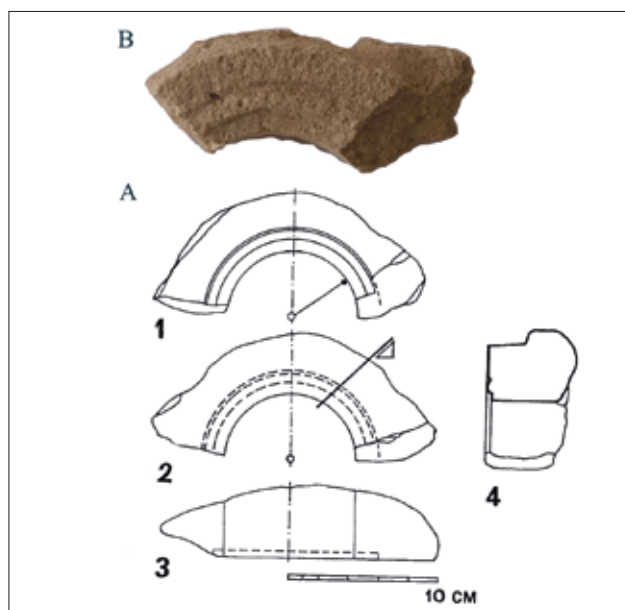
12 Ulomak tranzene prozora (?), pronađen na lokalitetu „Njive“ - Ivandol: A) arhitektonska snimka: 1-pogled sprijeda, 2-pogled odozdo, 3-presjek (crtež: Z. Horvat); B) fotografija ulomka (foto: M. Mihaljević)

Fragment of window transenna (?), found at the locality of „Njive“ - Ivandol: A) architectural shot: 1-front view, 2-view from below, 3-section (drawing: Z. Horvat); B) photograph of fragment (photo: M. Mihaljević)

11 Ulomak bifore (?), pronađen na lokalitetu „Njive“ - Ivandol: A) arhitektonska snimka: 1-pogled sprijeda, 2-pogled odozdo, 3-presjek, 4-detalj profilacije; C) pokušaj rekonstrukcije bifore (crtež: Z. Horvat); B) fotografija ulomka (foto: M. Mihaljević)

Fragment of bifora (?), found at the locality of „Njive“ - Ivandol: A) architectural shot: 1-front view, 2-view from below, 3-section, 4-detail of profile; C) attempted reconstruction of bifora (drawing: Z. Horvat); B) photograph of fragment (photo: M. Mihaljević)

13 Ulomak malog luka (možda svetohraništa ili zidne niše), pronađen na lokalitetu „Njive“ - Ivandol: A) arhitektonska snimka: 1- pogled sprijeda, 2-pogled straga, 3- pogled odozdo, 4-presjek (crtež: Z. Horvat); B) fotografija ulomka (foto: M. Mihaljević)

Fragment of small arch (possibly of the tabernacle or wall niche), found at the locality of „Njive“ - Ivandol: A) architectural shot: 1-front view, 2-back view, 3-view from below, 4-section (drawing: Z. Horvat); B) photograph of fragment (photo: M. Mihaljević)

kamena, pa i klesancima, očito spolijima. Najvjerojatnije se radi o zidinama fortifikacijskog objekta podignutog uokolo rotunde krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Ugrađeno kamenje zidina možda je uzeto s rotunde, no kako je ona relativno mali objekt, možda kamenje potječe i s neke hipotetske crkve ili nekog profanog objekta u blizini, ali

ta pretpostavka tek treba biti potvrđena nekim budućim istraživanjima.

Također možemo pretpostaviti i da je sama rotunda u predosmanlijskom razdoblju mogla biti pregrađena, ili bolje rečeno nadograđena u izviđačku kulu za potrebe obrane. Važno je spomenuti da je svetište crkve sv. Dimitrija u

14 Grob 31, dvojni ukop na lokalitetu „Njive“ - Ivandol
(foto: M. Mihaljević)

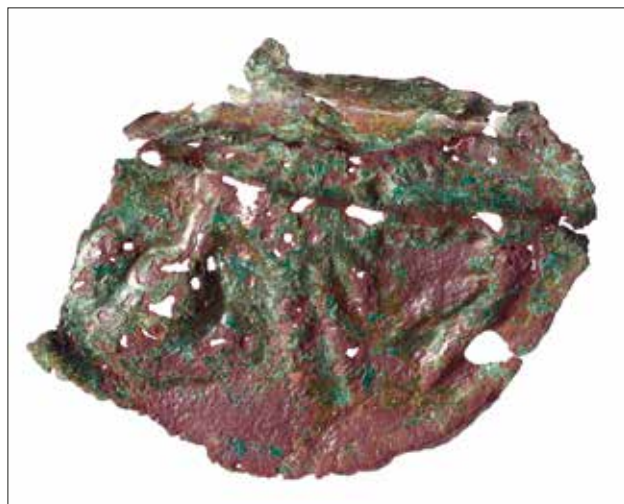
Grave 31, double burial at the locality of „Njive“ - Ivandol
(photo: M. Mihaljević)

Brodskom Drenovcu (južno od Požege) bilo nadograđeno kao kružna kula. Stoga ivandolska rotunda ne bi bila izuzetak takve prakse na ovom području.

Budući da je ivandolska rotunda dimenzijama mali objekt, pretpostavljamo da je u bližoj ili daljoj okolini morao postojati neki veći srednjovjekovni objekt, možda crkva, samostan, rezidencija bana Borića ili nešto slično. Položaj hipotetske crkve mogao je biti više prema jugu, otprilike na sredini groblja, a smjer njezina prostiranja zapad – istok ustvari bi bio okomit na smjer grebena, na kojem se nalazila i rotunda. Međutim, rotunda je imala nešto drukčiju orijentaciju (slika 1.).

NALAZI ARHITEKTONSKE PLASTIKE

Na lokalitetu je nađen veći broj malih ulomaka arhitektonske plastike (sl. 10-13). Nađeni ulomci uglavnom su dijelovi kvalitetno zamišljenih i klesanih arhitektonskih elemenata. Iako su neki grublje izrade, treba biti oprezan u donošenju zaključaka: možda je gruba površina nastala uslijed slabije kvalitete materijala krupnozrnatog pješčenjaka

15 Brončana aplika pronađena na lokalitetu „Njive“ - Ivandol
(foto: D. Doračić)

Bronze application found at the locality of „Njive“ - Ivandol
(photo: D. Doračić)

koji je ugrađen na vanjsku stranu građevine, pa je tijekom vremena mogao stradati od atmosferilija. I kasnije rušenje građevine moglo je jednako tako pridonijeti stradavanju ploha kamena.

Na rotundi su prisutne tri vrste kamena: već spomenuti krupnozrnati pješčenjak, zatim šupljikavi kamen koji podsjeća na kamen iz Bizeka (litotamnijski vapnenac), a koji je korišten i za srednjovjekovno zide zagrebačke katedrale. Osim tih dviju vrsta kamena, na rotundi je pronađeno i nekoliko komada sedre, koja se vrlo često rabila za izvedbu svodova zbog svoje lakoće i zadovoljavajuće čvrstoće.

Zanimljivo je da na samoj građevini nije nađen niti jedan izvorno ugrađeni profilirani kameni detalj, ali gornja, danas nama potpuno nepoznata etaža možebitne kapele morala je biti obilatije ukrašena profiliranim pojedinostima. Kvalitetno klesani detalji, kao i njihova brojnost ukazuju na to da je rotunda nesumnjivo bila namijenjena nekom imućnom feudalcu, pretpostavljamo banu Boriću. Nađeni su ulomci najvjerojatnije dijelovi okvira portala (sl. 10), jedne bifore (sl. 11), moguće i prozorske tranzene (sl. 12), a tu je i polukružni nadvoj malog raspona, romaničkih značajki – možda dio okvira svetohraništa (sl. 13).

GROBOVI

Prilikom arheoloških istraživanja, uza zidove sakralnog objekta pronađeni su kosturni ukopi, sveukupno 36 grobova, većinom dječjih. Grobovi nisu ukopani u pravilnim redovima, a i orijentacija grobova varira, iako prevladava orijentacija jugozapad – sjeveroistok (glava na JZ). Važno je spomenuti da sama građevina nije orijentirana Z-I, kako bi se očekivalo od srednjovjekovnog sakralnog objekta, ali

16 Ulomci keramike pronađeni na lokalitetu „Njive“ - Ivdol
(foto: M. Mihaljević)

Fragments of ceramic found at the locality of „Njive“ - Ivdol
(photo: M. Mihaljević)

17 Ulomak keramičke čaše (PN=131) pronađen na lokalitetu „Njive“ - Ivdol (foto: M. Matković)

Fragment of ceramic glass (PN=131) found at the locality of „Njive“ - Ivdol (photo: M. Matković)

ipak postoji tendencija za takvom orijentacijom uz određeno odstupanje. Razlog takvoj orijentaciji mogao bi ležati u prirodnoj konfiguraciji terena i položaju na kojemu je objekt izgrađen, budući da se radi o izduženom zaravnatom brežuljku. Zamijećeno je da se uz zidove rotunde pojavljuju isključivo dječji ukopi, dok se grobovi mladih i odraslih osoba pojavljuju u širem pojasu u odnosu na rotundu. Pokojnici su položeni u prostu zemlju, u ispruženom položaju na leđima, s rukama prekrštenim na trbuhu ili zdjelici ili ispruženim uz tijelo. Jedan je pokojnik pokopan u drvenom lijesu čiji su tragovi očuvani (GR-33), a u jednom grobu položena su dva pokojnika – odrasla osoba i dijete položeno između nogu odrasle osobe, suprotnih orijentacija (GR-31) (sl. 14). Priloge su sadržavale samo 2 groba, a radi se o metalnim kopčama s odjeće i brončanoj križnoj aplici (sl. 15). U zapunama pojedinih grobova pronađeni su ulomci kasnosrednjovjekovne keramike, ali vjerojatno je da su tamo dospjeli slučajno prilikom iskopa grobne rake, a prilikom podizanja skeleta iz groba 32 pronađen je željezni vršak strjelice.

Kosti iz dječjih grobova istraženih u 2013. godini poslane su na analizu u Institut Ruđer Bošković u Zagrebu,

gdje je obavljeno datiranje metodom ¹⁴C. Uzeti su uzorci iz grobova G-2 (Z-5301), G-4 (Z-5300) i G-8 (Z-5302) koji su pokazali da su pokojnici iz grobova G-4 i G-8 pokopani u drugoj polovini 16. stoljeća, dok je pokojnik iz groba G-2 pokopan u drugoj polovini 18. stoljeća. Svi ostali skeleti istraženi u 2014. godini upućeni su na analizu, stoga će se više o pokojnicima moći reći nakon provedenih analiza.

POKRETNİ NALAZI

Od pokretnih nalaza pronađenih tijekom istraživanja kao najbrojnija skupina izdvajaju se ulomci keramičkog posuda, koji su pronađeni u svim istraženim slojevima. Među pronađenom keramikom razabiru se ulomci grublje, kuhinjske keramike, ali i finije, stolne keramike. Zbog velike fragmentiranosti nalaza nije moguće preciznije odrediti o kojim se posudama i u kojoj mjeri radi, ali poneki ulomci pokazuju da su zastupljeni lonci, čaše, vrčevi i slično. (sl. 16). Keramika pokazuje odlike kasnosrednjovjekovne keramike, kao što su pečenje u tamnosmeđoj do sivocrnoj boji sa sivim presjekom ili pečenje u svjetlijim, oker do narančastim tonovima uz primjese sitnog pijeska i kalcita, tzv. *glimmera*. Rubovi su jednostavni, koso prema unutra

18 Nalaz streljice (*in situ*)
pronađen na lokalitetu „Njive“ -
Ivandal (foto: M. Mihaljević)
Arrowhead finds (*in situ*) found
at the locality of „Njive“ -
Ivandal (photo: M. Mihaljević)

ili ravno odsječeni, ali pokoji ulomak pokazuje i razvijenije forme koje se javljaju na prijelazu srednjega u novi vijek.¹⁴ Ulomci pokazuju ukrašavanje plitkim horizontalnim linijama i snopovima horizontalnih linija, prisutno je i ukrašavanje valovnicom u jednom ili više nizova, koja se javlja samostalno ili u kombinaciji s kotačićem. Kotačić se pokazao vrlo čestim ukrasom na ovim ulomcima, a postoji nekoliko različitih varijanti, kao što je slučaj i s valovnicama, a vrlo često se javljaju u kombinaciji. Na nekoliko ulomaka prisutno je ukrašavanje bradavicom, koja je kombinirana s kotačićem. Među pronađenim keramičkim ulomcima ističe se ulomak čaše (PN=131) pečen u tonovima sive boje, tamnosivog do crnog presjeka. Rub čaše je jednostavan, blago izvijen prema van, a ulomak je ukrašen horizontalnim linijama, valovnicama i žlijebljenjem (sl. 17). Budući da su ulomci vrlo fragmentirani, teško je donijeti jasniju dataciju ovog posuda, ali prema načinu ukrašavanja i oblicima rubova kojima raspolazemo svakako se može datirati u razdoblje kasnoga srednjega vijeka i novoga vijeka, između 13. i 16. stoljeća. Nešto pouzdaniju dataciju mogli bi pružiti pronađeni ulomci majolike, bijelo glazirane s plavim oslikom, koja pripada slikanoj majolici romanjolskog područja (Firenca) i ulomci majolike ukrašene u tehnici *graffito* keramike koja potječe iz venetskog područja i pokrajine

Emilia-Romagna, a datiraju se od 15. do sredine 16. stoljeća.¹⁵ Osim keramičkih ulomaka, na lokalitetu su pronađeni i metalni nalazi, od kojih su najbrojniji željezni kovani čavli, zatim nekoliko nalaza novca (kraj 15. i početak 16. stoljeća) i vrhova strjelica, koji svakako pripadaju razdoblju kasnog srednjeg i novog vijeka (sl. 18). Metalni nalazi upućeni su na konzervaciju u Arheološki muzej u Zagrebu, tako da će se više podataka o dataciji tih predmeta moći donijeti nakon čišćenja i konzervacije.

ZAKLJUČAK

Kvalitetno izgrađeni zidovi od klesanaca, kao i kvalitetna obrada nađenih dijelova rotunde, ali prije svega projektirani tlocrt i usklađenost svih pojedinosti govore nam da su u njoj izgradnji sudjelovali kvalitetan arhitekt i vješti klesari. Njih je mogla angažirati jedino neka imućna i važna osoba, a s obzirom na vrijeme nastanka rotunde pretpostavljamo da je to mogao biti ban Borić.

U predmnijevano doba nastanka, u drugoj polovini 12. stoljeća, u tadašnjoj su Slavoniji zidani objekti bili rijetkost. Iz toga možemo zaključiti da su rotundu gradili majstori koji su bili angažirani za gradnju nekog drugog, arhitektonski zahtjevnijeg i važnijeg objekta na nekom većem gradilištu. Primjena klesanaca za izgradnju arhitektonskih objekata rijetka je u Slavoniji i danas ih nalazimo tek na nekoliko srednjovjekovnih objekata. To su Zagrebačka

14 Tkalec, T. (2010.): *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome, deset sezona arheoloških istraživanja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb, 64-67.

15 Radić, M., Bojčić, Z. (2004.): *Srednjovjekovni grad Ružica*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 206-208.

katedrala (kraj 12. – 13. st.), ulazna kula Bedemgrada kraj Našica (oko 1300. godine), zvonik crkve sv. Jurja u Belcu (13. st.) i rudinska trobrodna benediktinska crkva (druga polovina 12. st.).

U kontinentalnom dijelu Hrvatske danas postoji manji broj rotundi različitog stupnja očuvanosti. Neke znamo tek iz pisanih izvora. Sačuvane su npr. rotunde u Gojilu kod Kutine, Otruševcu kraj Samobora, Orljavcu nedaleko Požege (i Ivandola), nekoliko je njih ugrađeno u svetišta barokiziranih crkava (npr. župna crkva u Samarici kraj Čazme, sv. Martin u Brestovcu kod Požege¹⁶), nekoliko njih je u arheološkom sloju (Prelog u Međimurju¹⁷, Dolac kod Brestovca kod Požege, Kladešćica kod Zelingrada). Za nekoliko rotundi znamo iz povijesnih zapisa i kanonskih vizitacija (Odra, Obrež – Črešnjevo, Brekinjska kod Pakraca itd.)¹⁸. Možemo ih nabrojiti 18 do 20. Sve su one kružnih tlocrta većeg ili manjeg promjera, sa sačuvanim polukružnim romaničkim apsidama ili bez njih. Nažalost, danas su zanemarene od strane znanstvenih i stručnih krugova.¹⁹

Tijekom 12. i 13. stoljeća u zemljama Srednje Europe, u južnoj Njemačkoj, Austriji, Češkoj, Mađarskoj i Sloveniji izgrađen je velik broj rotundi. Među najpoznatijim primjerima romaničkih rotundi svakako je crkva sv. Nikole u Selu u Prekmurju u Sloveniji, zatim kapela s kosturnicom sv. Mihaela u Gornjem Mokronogu, a brojni su primjeri očuvani i na prostoru Mađarske: kapela sv. Nikole u Kallósdú (nalazi se na groblju) i sv. Pavla u Bagodvitenyédú, rotunda u Őskú, zatim u arheološkom sloju očuvane rotunde sv. Jurja u Veszprému, sv. Jakoba u Jáku i drugo. Gradnja takvih rotundi bila je vrlo raširena i na prostoru Karpatske kotline tijekom vladavine Arpadovića (vladaju ovim prostorima do 1301. godine). U Slovačkoj je također poznato nekoliko primjera, a najpoznatije su rotunda u Kostolcu, karner sv. Mihovila u Banskjoj Štiavnici te crkva sv. Jurja u Skalici. Imamo brojne primjere rotundi i u Austriji (npr. karneri u Glansbachu, Einersdorfu, Globasnitzu, Hadersdorfu i dr.), kao i u Češkoj (rotunda sv. Katarine u mjestu Česká Trěbová, rotunda sv. Petra i Pavla u mjestu Starý Plzenec, rotunda sv. Martina u Pragu i dr.).²⁰

Svega nekoliko kilometara sjeverozapadno od Ivandola (oko 7,5 km zračne linije), nalaze se ostatci benediktinskog samostana Rudine, koji je osnovan vjerojatno tijekom druge polovine 12. stoljeća, a smatramo da bi mogao biti smjernica u razrješavanju nastanka ivandolske rotunde. Osim što su objekti izgrađeni jedan blizu drugoga, vjerojatno u isto vrijeme za vladavine bana Borića, vežu ih i klesanci čija je površina tretirana i obrađena na jednak način.

Već početni nalazi ivandolske rotunde govore o jednom izrazito značajnom arhitektonskom objektu na našem području, a ukazuju i na realnu mogućnost postojanja i drugih građevina nastalih u 12. stoljeću u tom kraju. Uostalom, i povijesni izvori kao i benediktinski samostan na Rudini govori o vjerojatnosti postojanja još nekih objekata, koje je mogao podići ban Borić ili netko od njegovih nasljednika, ili možda templari. Nađene pojedinosti potječu iz različitih vremenskih razdoblja, počevši od rimskih opeka, objekata razvijenog srednjega vijeka, doba osmanske vlasti pa gotovo do današnjih dana, potvrđujući dugi kontinuitet života koji se odvijao na ovim prostorima.

Pronađeni ukopi, kao i brojni pokretni arheološki nalazi, svjedoče o aktivnosti lokaliteta kroz duže vremensko razdoblje, otprilike od 13. do 16. stoljeća, dok je jedan ukop datiran i u 18. stoljeće. Svakako je potrebno nastaviti istraživanja lokaliteta „Njive“ kod Ivandola, kako bi se mogla točnije odrediti funkcija rotunde te utvrditi radi li se o slojevitom groblju ili su otkriveni grobovi prisutni samo u jednoj fazi lokaliteta.

LITERATURA

- Buturac, J. (2004.): *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Goos, V. P. (2010.): *Četiri stoljeća europske umjetnosti. Pogled s jugoistoka*, Golden Marketing, Zagreb.
- Goos, V. P. (2012.): *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.
- Heller, G. (1975.): *Comitatus Poseganensis*, München.
- Karbić, M. (2005.): Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, vol. 5, 48–61.
- Klaić, N. (1989.): *Srednjovjekovna Bosna*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Korunek, M. (2014.): Utvrđivanje namjene građevine kružnog tlocrta u dvorištu župne crkve sv. Jakoba u Prelogu, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, vol. 36 (2012), 83–89.
- Marković, M. (2002.): *Slavonija – povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden Marketing, Zagreb.
- Matković, M. (2015.): *Arheološka istraživanja lokaliteta Njive – Ivandol – prilog poznavanju srednjovjekovnih lokaliteta u Požeškoj županiji* – stručni rad (neobjavljen), Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb.

16 Goss, V. P. (2012.): *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 61.

17 Korunek, M. (2014.): Utvrđivanje namjene građevine kružnog tlocrta u dvorištu župne crkve sv. Jakoba u Prelogu, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, vol. 36 (2012), 83–89.

18 Goss, V. P. (2012.): *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 61, 114.

19 O slavonskim rotundama ukratko je pisao Vladimir Peter Goss u knjizi *Četiri stoljeća europske umjetnosti. Pogled s jugoistoka*, Zagreb, 2010.

20 Matković, M. (2015.): *Arheološka istraživanja lokaliteta Njive – Ivandol – prilog poznavanju srednjovjekovnih lokaliteta u Požeškoj županiji* – stručni rad (neobjavljen), Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb.

Požeškoj županiji – stručni rad (neobjavljeno), Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb.

Moačanin, N. (2003.): *Požega i požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*, Naklada Slap, Jastrebarsko.

Mohorovičić, A. (1960.): Problemi razvoja romaničke arhitekture na tlu Hrvatske razmatran s osvrtom na ruševni kompleks Rudina u Slavoniji, *Ljetopis JAZU*, 64/1960, Zagreb, 417–431.

Radić, M., Bojčić, Z. (2004.): *Srednjovjekovni grad Ružica*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek.

Sekelj Ivančan, T. (2010.): *Podravina u ranom srednjem vijeku*, Monografije Instituta za arheologiju 2, Zagreb.

Smičiklas, T. (1905.): *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*/Diplomatički zbornik Kraljevine

Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. III, Zagreb.

Sršan, S. (2000.): *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek.

Szabo, G. (1908./1909.): Lijesnica. Historijsko-geografska studija, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva X*, Zagreb, 40–46.

Tkalčec, T. (2010.): *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome, deset sezona arheoloških istraživanja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb.

Zadnikar, M. (1982.): *Romanika v Sloveniji*, Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Summary

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE LOCALITY OF „NJIVE“ NEAR IVANDOL IN 2013/2014

The locality of „Njive“ is located in the Požega-Slavonia County, on the northern slopes of Mount Požega, south of today's settlement of Ivandol. According to current knowledge, it is believed that in the Middle Ages the estate of Odolya (Odola/Odolja), which belonged to the lineage of Ban Borić, was located in the area of today's settlement of Ivandol. The first trial research was carried out by the Požega City Museum in 1999. Archaeological research in 2013 and 2014 revealed a rotunda at the locality around which skeletal burials were found. The layout is one of rotunda with an erected rectangular annex of a 510 cm outer diameter and a 340 cm inner diameter. The structure was built using high quality ashlar, best preserved in the northern part of the rotunda. Similar ashlar can be found in the nearby locality of Rudina, only a few kilometres north west (around 7,5 km in a beeline). The assumption of this being a sacral structure is supported primarily by skeletal burials arranged along the walls of the structure on all sides, the presence of a semi-circular apse, but also many fragments of architectural plastic (fragments of rod profiles, fragments of blind arcades, fragments of bifora, etc.), which were obviously built in this structure, while by style they belong to the Romanesque and Gothic periods (13th – 15th century). For the time being, it is not yet clear whether this is a crypt as a possible integral part to a larger church or a freestanding structure, such as a private burial chapel, crypt or something entirely different. During the research, skeletal burials, a total of 36 graves, were found along the walls of the sacral structure. Interestingly, to

a larger extent those are children skeletons, buried immediately along the outer walls of the rotunda. The deceased were laid in an extended position on their back and oriented in the direction of the wall along which they were buried. Among movable finds discovered during research, fragments of ceramic ware, found in all researched layers, stand out as most numerous. Ceramics show features of late medieval pottery, with simple edges, sloping inward or cut straight, while some fragments show even more developed forms occurring at the turn of the Middle Ages to the Modern Age. As the fragments are extremely fragmented, it is difficult to define a more precise dating of this ware, but according to the mode of decorating and the shapes of edges, it can certainly be dated in the period of late Middle Ages and Modern Age, between the 13th and the 16th century. Metal finds were also discovered at the locality, the most numerous of which being wrought iron nails, followed by a few finds of coins and arrow tips, which certainly belong to the period of late Middle Ages and Modern Age.

The burials that were found, as well as numerous movable archaeological finds, testify to the activity of the locality over a longer period of time, from around the 13th century to the 16th century, and it is certainly necessary to continue researching the locality of „Njive“ near Ivandol in order to define more exactly the function of the rotunda and determine whether this was a layered graveyard or whether the discovered graves were present only in one phase of the locality.